

DRIEPAS

Jaargang 12, nummer 3, december 1995

HISTORISCHE KRING DUIVEN, GROESSEN, LOO

COLOFON

De DRIEPAS is het verenigingsblad van de Historische Kring Duiven Groessen-Loo. Het verschijnt drie tot vier keer per jaar. Artikelen mogen alleen overgenomen worden na schriftelijke toestemming van de auteur en met bronvermelding.

Abonnementsprijs *f* 12,50, voor postabonnees *f* 17,50 per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op onderstaande bank- of girorekening. Voor leden van de Historische Kring gratis. Losse nummers *f* 5,00.

Het lidmaatschap van de Historische Kring bedraagt per jaar *f* 25,00, buiten de Gemeente Duiven *f* 30,00 (wegens postbezorging), over te maken op postgiro 49 23 697 of Rabobank rekeningnummer 31.54.07.484 t.n.v. de Historische Kring Duiven Groessen Loo te Duiven.

Indien het lidmaatschap of abonnement niet voor 1 december van het jaar is opgezegd, volgt automatisch verlenging voor het volgend jaar.

Secretariaat:

Postbus 212
6920 AE D U I V E N

Redactie DRIEPAS:

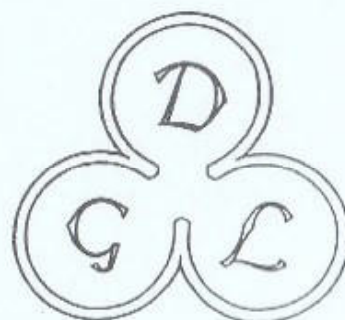
W.F.W.M. van Heugten, Duiven
Th.M.J. Jonker, Loo
M.M. Rebholz, Duiven

Redactieadres:

zie secretariaat Historische Kring

ISSN: 0921-5549

DRIEPAS

Bij de omslag:

Station Duiven in het Nederlandsche Rijnspoorweg Gezelschapsspel

BART STOKMAN, HUISSLACHTER

November - slachtmaand. In het nog niet zo verre verleden, toen voor veel mensen het enige vlees bij de maaltijd van het eigen varken kwam, werd met verlangen uitgekeken naar deze maand. De 'wieme' en de 'spekkiste' waren al een tijdlang leeg, het werd hoog tijd dat er weer eens fris vlees op tafel kwam.

In de maanden tevoren was een varken vetgemest. Als de krulstaart zwaar genoeg was, werd een afspraak gemaakt met de huisslachter om het karwei te komen klaren. Meestal zo'n veertien dagen later kwam hij dan.

In Groessen was dat Bart Stokman. Geboren in 1913 op 'De Driehoek' aan de Leuensedijk, woonde hij op het laatst aan de Dorpstraat 45-a te Groessen. Op 22 september 1995 overleed hij. Op 25 januari van dit jaar hadden Jan te Witt en Riet Biermans een gesprek met hem. Onderwerp, hoe kan het anders, de huisslacht.

Oorspronkelijk zag het ernaar uit dat Bart Stokman het boerenbedrijf in zou gaan. Na de lagere school ging hij thuis in het bedrijf werken, op het land en met het vee. *'De ouderen gingen uit werken en dan werden de jongens aangespannen, net als een jong paard'*. Lang heeft hij het op de boerderij niet uitgehouden. De tijden waren er ook niet naar. Toen hij 17 jaar was zocht hij wat anders en besloot slager te worden. *'Het was toen heel moeilijk om een huisslachter te krijgen en er moest vaak geslacht worden. Niemand durfde dood te maken'*. Toch waren er de nodige slachters. In Groessen waren dat Jan Hagemans en Theet Hendriks. Ook de oude Hendriks deed 't wel. In Duiven waren er de gebroeders Drikkus en Dorus Rademakers, in 't Loo Piet Peters en Dutje Krechting. Deze laatste kwam uit Westervoort: *'Hij zoop een liter jenever en danste de hele dag. En werken dat hij kon!'*

Het slachtersvak leerde Bart in de praktijk. Hij is een winterlang met Dut Lentjes meegegaan en heeft ook een poos in het slachthuis gewerkt.

Toen hij zo'n jaar of 18 was, heeft hij voor het eerst zelf geslacht. Aanvankelijk werden geen schietmaskers gebruikt. *'Het varken werd zo doodgestoken. Maar later mocht dat niet meer. Daarna is met kogels gewerkt. Dat waren vieze dingen.'* Bij bange dieren gebeurde het wel eens dat misgeschoten werd. Met alle nare gevolgen van dien. In de oorlog had men niet altijd de beschikking over patronen om een varken of een koe te schieten. Bart werkte het liefst met de slachtpen, waarbij een stalen pen door de hersenpan slaat. Dat was wel gemakkelijker dan steken, dat was een kwestie van precies

mikken, een zaak van aanvoelen.

Afgezien van noodslachtingen was slachten vooral een karwei voor de winter. Het 'seizoen' begon al half oktober en duurde tot Kerstmis. Met Kerstmis was voor Bart meestal de pijp leeg. Maar ook in het voorjaar, tot omstreeks Pasen, werd wel geslacht, het meest varkens, maar ook kalveren en koeien. Lieten de mensen ook hun eigen runderen slachten? *'Ja, ik weet nog, voor Groessen-se kermis, zes in één week! 's Zaterdags was ik zowat kapot. En dan moest je zien waar je soms moest slachten!'*

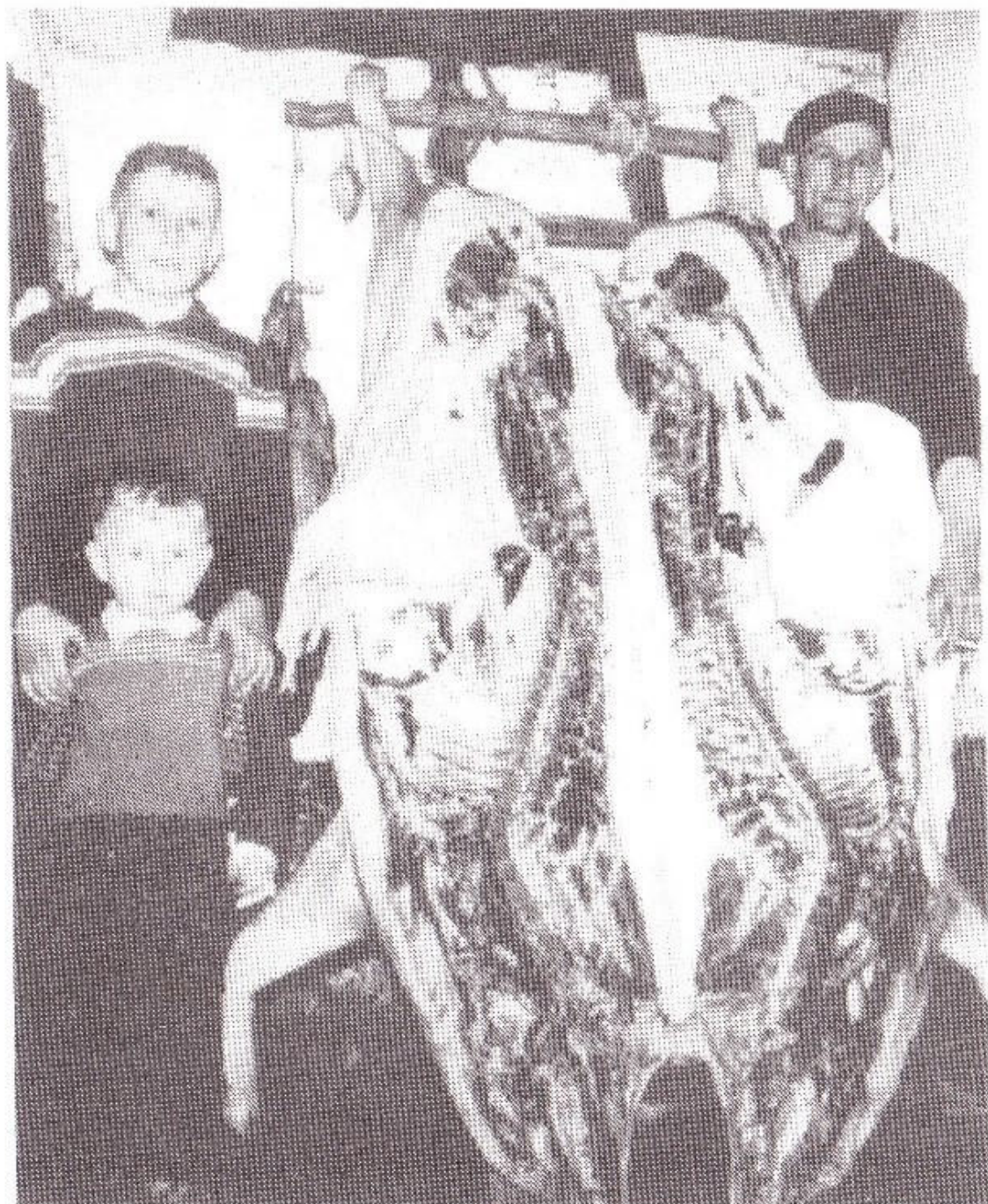
Als het varken een gewicht bereikt had van zo'n 200 tot 400 pond, dan werd het tijd voor de slachter om in actie te komen. Dat is wat anders dan de 150 pond of minder waarmee nu de varkens naar het slachthuis gaan. 400 pond was heel gewoon maar ook wel zwaarder: *'Och, ook wel zes honderd pond. Dat waren monsters om bang van te worden. We hadden thuis wel eens 600 pond schoon'*. Vooral tijdens de oorlog werden de varkens flink vetgemest. Dan kwamen er wel exemplaren van 700 pond, met een speklaag van zo'n 13 cm dik! De laatste weken voor zijn dood had het dier het heel goed. *"Hij lustte niks meer" zie Bart Diesfeldt "as weitemeal (tarwemeel) en zeute room (zoete melk)". Ik zeg: "Gie had um nog alder moeten laten worru. A'j 't varken nog even gevoord had, had ie kapot in het hok geleagen". Het vet dreef er zó uit. Ja, en toen ik hem opengehakt had zei ik: "Zet er maar een bord onder, dan druipt het vet er zó op". Want dat is de reuzel, die wordt los getrokken en buiten gehangen om af te koelen...'*

Het slachten gebeurde meestal in de vroege ochtend. Vooral in de drukke periode voor Kerstmis begon men al om vijf uur. Belangstelling voor het slachten was er altijd wel. Soms zelfs te veel, dan liepen de toeschouwers maar in de weg. En niet iedereen kon ertegen.

Direct na het steken werd het bloed opgevangen voor de bloedworst. *'Dat werd opgevangen in een koekepan, plattebak of zo iets. En dan met de hand roeren tegen het klonteren. Dat zijn de witte bloedbestanddeeltjes, die je moest schieden van de rode. En die witte bestanddelen gingen bij elkaar klonteren en dat moest eruit. De meesten hadden een hekel aan bloed aan de handen. Meestal deed ik dat er zó bij'*.

Tot het ritueel van het slachten hoorde ook het drinken van borrels. Maar pas als het varken goed dood was en het bloed 'van het varken was gelopen'. Moeder-de-vrouw kwam dan met de fles. Snel werd een glaasje achterover geslagen. En dat soms in de vroege ochtend en op de nuchtere maag!

Daarna was het tijd voor " 't varken bräöje": het haar afkrabben met veel warm water. Overall was wel een slachthok waar ook de melktuiten gewassen werden, met een fornuispot in de hoek waarop het water werd warm gestookt.

Het varken op de leer; huisslachter Bart Stokman bij de familie Wichman aan de Loodijk, omstreeks 1950.

Krom en voorover gebogen moest het varken in het hete water geschraapt worden. *'De damp, waarin het varken gebroeid werd sloeg je in het gezicht en over je rug trok de kou van de gure wind'*. Want het slachten gebeurde bijna altijd buiten uit de wind of in een oude schuur. Vaak was dat de "gäöt". En op een kille november- of decemberochtend was dat niet altijd plezierig. Was het varken geschraapt, dan werd hij aan de leer vastgemaakt. *'t Hangholt stak je door de pezen van de achterpoten, de Achillespees. Daar viel nooit een dier doorheen. In het hangholt zat gewoonlijk een klik zodat hij er niet af kon glijden'*. En dan werd met vercende krachten de leer met het

varken overeind gezet. Vervolgens werd de buik opengesneden en de darmen, hart, longen en lever eruit gehaald. Daarna werd het ruggemerg precies in het midden doorgehakt met de bijl. *'Zwaar werk? Goed werk en secuur. Je kunt al gauw een hoop karbonaden kapot slaan. Dan hing je dat buiten 't varken, dan koelde het varken veel sneller af. En de reuzel kun je warm makkelijk los krijgen, koud is vet verrekt spul als 't nog los moet'.*

Daarmee was het eerste deel van de slacht achter de rug. Gemiddeld was de slachter daar zo'n twee uur mee bezig. Het varken moest daarna 24 uur afkoelen voor het verder verwerkt mocht worden.

Bart Stokman begaf zich dan naar het volgende adres. Hij had een uitgebreide klantenkring in Groessen, maar ook in 't Loo en een gedeelte van Duiven: *'bij mensen aan de Parallelweg. En ik kwam bij Geert en Piet Mulder en op de Eng, achter bij Jan Raben. En verder op de Droo bij van Diek en van Beersum. En bij Joep van Huet en Jan'.*

De volgende dag kwam Bart weer om het varken verder te verwerken. Afsnijden werd dat genoemd. Er werd veel worst gemaakt. De 'met' moest allemaal gemalen worden; daarna werd dat in de worst gedaan. Die werden in Barts begintijd nog met worstpinnen dicht gemaakt, later met touw. *'Toen hadden ze lang niet die kwaliteit touw. Dat was speciaal worstetouw, rolladetouw. En je had van die bollen en als je zo'n vijftig worsten had aangeknoopt, had je een snee in je vinger van dat dunne touw. Echt worstetouw was niet glad maar harig; de knoop liep dan niet terug. Mijn oom thuis vroeger zocht altijd in de (sleedoorn)heg naar worstpinnen. Die werden dan netjes afgekrabt en je kon ze ook in de winkel kopen'.*

Het afsnijden was vroeger bijna uitsluitend kapotsnijden. *'Bij de oude garde maakten de huisvrouwen de worst. En de buurvrouw werd erbij gehaald. Uit de buurt hadden ze hulp. Die kwam je dan de volgende dag weer ergens anders tegen'.*

Het schoonmaken van de darmen was nogal smerig werk, dat de oude mensen meestal zelf deden, maar ook Bart heeft dat veel gedaan. Niet alleen de darmen ook bepaalde vliezen werden voor de worst gebruikt: *'Daar kon je heel fijn worst in maken, maar het was een kunststuk om die dingen (vliezen) er een beetje heel af te krijgen. En dat naaiden ze dicht, want dan had je een hele lap'.* Voor dat naaien werd soms zelfs het naaimachien gebruikt. In die genaaide worstevellen werd fijne metworst gedaan. Later veranderde dat. *'Ja het was te werkzaam. Toen kon je kunst darm kopen, die kwam toen in de handel voor bloed- en leverworst. En aan 't slachthuis kon je toen varkens- en runderdarm kopen. Je gebruikte een bos varkensdarm, een kleine honderd*

meter, een paar bossen runderdarm voor droge worst. Die is iets ruimer en sterker en dus beter voor droge metworst'.

Er werd ook wel braadworst gemaakt, daar ging veel zout in om het lang goed te houden. Later kwam 't wecken. Braadworst kon je niet zo lang bewaren, daar werd ook maar weinig van gemaakt. Vroeger werd de braadworst ook wel direct na de slacht gebraden en dan onder het vet gezet in de kelder. Daar had men grote bakken voor en zo kon de worst maandenlang goed blijven. Later werd de braadworst wel geweekt en weer later diepgevroren.

Maakte men vroeger wel karbonade? *'Nee, allemaal van die stukjes, 'ruggebutjes'. Die werden vroeger ook niet doorgehakt. Je sloeg aan weerskanten de rib eraf, dan bleef de ruggestrand heel. En dan sneden ze dik spek aan de ruggestrand en die hakten ze dan in blokjes. Als je dan die ruggestrand at zat er meteen een stukje spek aan. Dat was voor de mensen goed eten, want ze waren niets anders gewend als een stuk gelp spek. Want er stond om 9 uur een bord spek op tafel en 's middags weer'.*

Op het goede vlees was men zuinig. 'En de schellas (schelharst) moet je dik uitsnijden, want die moet naar de pastoor', zeiden de mensen. Dan sneed Bart ribjes uit met veel vlees eraan. De burgemeester en de dokter waren slechter af. Zij kregen doorgaans niets. De familie en de buurt profiteerden wel mee van de slacht. Ze kregen hutspot: een stuk vers vlees, een verse worst en wat ribbetjes. Het halve varken werd op die manier weggegeven, maar daar stond tegen over dat men van anderen ook weer wat kreeg, dat ging over-en-weer.

In zijn jonge jaren werkte Bart in de winter als slachter en in de zomer bij de boeren en op het fruitbedrijf van Van Nispen. Later heeft hij jarenlang in het slachthuis van Nijmegen gewerkt. Het huisslachten deed hij toen hoofdzakelijk 's avonds. *'Dat was niet te harden, maar ja. De buurvrouw zie nog: "Ik snap niet dat je dat werken vol kunt houden". Thuisgekomen een beetje eten en dan de bijl in de wagen en daar gingen we weer tot 10, 11 soms 12 uur. En om 5 uur er weer uit. Dat kon toen allemaal; als je jong bent gaat dat'.*

Een ander hoofdstuk vormen de noodslachtingen door het jaar heen. In de oorlog als het vee in de wei getroffen was door granaten moest het geslacht worden. In de wei van Versteeg lagen er op zekere dag zes of zeven koeien. *'Daar heb ik er toen nog een paar de kop afgesneden. De koe van Berend Bouwman was in stukken verspreid, er lag alleen nog een brokje van. Er was een granaat midden op gevallen. De koe van Willem Lendering had een groot gat achter in de rug, je kon de long zien pompen'.*

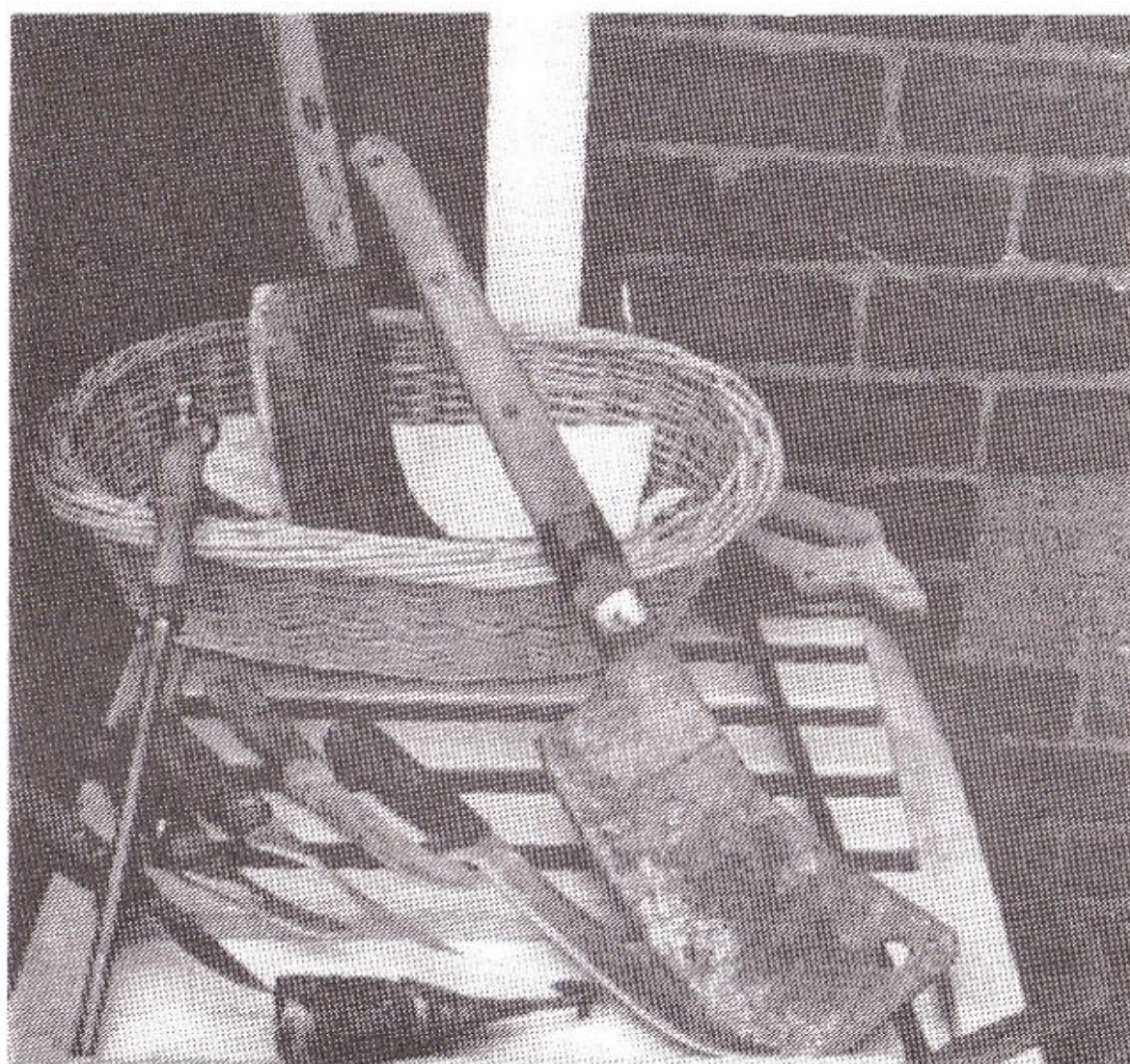
Januari 1995, Bart Stokman bij zijn slagereedschap.

In de oorlog heeft Bart Stokman naar eigen zeggen *'heel Groessen an 't eaten gehollen'*. Dat kwam hem nog duur te staan, want hij werd een keer aangehouden en moest wegens clandestien slachten zes weken in Arnhem *'brommen'* in het Huis van Bewaring. En daar was het eten niet zo best: *'alleen zondags kreeg je een gehaktbelleke'*. Bij zijn terugkeer werd Bart als een vorst

ingehaald, met muziek en vendeliers. En een toespraak. Want Bart Stokman was een graag gezien man in Groessen: niemand heeft daar honger geleden. Voor hem was het ook een soort sport: *'wa'j die moffen afhandig kon maken, moest je doen'*. Een erezaak.

Het huisslachten komt in ons land vrijwel niet meer voor. Met het heengaan van Bart Stokman is niet alleen een markante figuur uit de Groessense gemeenschap verdwenen, maar ook een van de laatste beoefenaars van een inmiddels uitgestorven beroep.

Slagersgereedschap

WILLIBRORDUS EN GROESSEN

Dit jaar wordt herdacht dat 1300 jaar geleden Willibrordus te Rome door Paus Sergius tot aartsbisschop van de Friezen gewijd werd. Dit vormt de aanleiding om stil te staan bij deze Ierse missionaris en zijn betekenis voor de vroegste geschiedenis van de streek. Daarbij wordt tevens aangegeven hoe men in de kerken van Groessen en Loo de herinnering levend houdt.

Willibrordus en de vroegste streekgeschiedenis

De oudste vermelding van Duiven, Groessen en het verdwenen buurtschap Eltingen, dateert uit het jaar 838 ⁽¹⁾. Over de daarop volgende eeuwen is maar weinig bekend: in enkele akten van het klooster op de Eltenberg uit de 10e en 11e eeuw is sprake van bezittingen van dit klooster op het grondgebied van de huidige gemeente. Pas na 1200-1300 worden de archiefstukken talrijker. De grote lijnen van de geschiedenis in de periode tussen de ineenstorting van de Romeinse macht in de derde eeuw en de komst van Willibrordus tegen 700, zijn voor onze streek uitermate vaag. Vast staat dat in de loop van de 5e eeuw zich hier de Franken gevestigd hebben. In het stroomgebied van de Rijn en de andere grote rivieren, ruwweg tussen Keulen en de Noordzee, lagen toen de min of meer zelfstandige stamgebieden Betuwe, Hattuarìa en Hamaland. Deze stonden in los verband met het zuidelijker gelegen Merovingische Rijk. Ze vormden tevens het grensgebied met de Friezen in het noorden en de Saksen in het oosten. Er werd veel strijd gevoerd, waarvan o.a. in het epos de Beowulf en in de kroniek van de Angelsaksische auteur Widesith ⁽²⁾ verhaald wordt.

In de loop van de 6e en 7e eeuw wisselde het gebied van de grote rivieren regelmatig tussen Friezen en Franken. Omstreeks 630 was het in handen van de Merovingen onder koning Dagobert, die in de voormalige Romeinse Rijnvesting van Wiltaburg (Utrecht) een kerk gewijd aan St. Maarten liet bouwen. Na de dood van Dagobert bezetten de Friezen de streek weer. In het jaar 689 versloeg Pepijn de Friezen bij Dorestad (Wijk bij Duurstede). Hierop vestigden zich onder Frankische bescherming uit Engeland afkomstige monniken onder leiding van Willibrordus in het Friezenland en missioneerden er ⁽³⁾. Na de dood van Pepijn in 714 moesten ze echter de wijk nemen en trokken ze zich terug in wat nu Zuid-Nederland en België is. Na de dood van de Friese koning Radboud in 719 en het herstel van de Frankische macht door

Karel Martel, konden Willibrordus en zijn gezellen weer naar de bisschopsstad Utrecht terugkeren.

Rinderen en Leuven bij Groessen

Steunpunten voor de Franken en ook voor de missionarissen waren de voormalige Romeinse grensvestingen langs de Rijn. Daar ontstonden de vroegste kerken. In de directe omgeving van Duiven waren dat Elst, waar een *basilica* bestond, gebouwd op de grondvesten van een Romeinse tempel, en Rinderen (Rindern) bij Kleef. Omstreeks 720 werd in laatstgenoemde plaats, de verlaten Romeinse Rijnvesting Harenatium, een kerk gesticht waarbij ook een kleine kloostergemeenschap, een *monasterium*, ontstond⁽⁴⁾. Willibrordus was er, zoals in aktes wordt vermeld, de *custos*, de kerkheer en -beheerder van. In 721 vermaakte een zekere Ebroin, graaf van de Betuwe, omvangrijke goederen in de Duffelt aan deze kerk. Met andere schenkingen ontstond daar een uitgebreid complex van kerkelijke bezittingen. Rinderen werd daarmee een belangrijk kerkelijk zwaartepunt onder het beheer, bestuur en toezicht van Willibrordus.

Een tiental jaren geleden slaagde Dr. F. Gorissen uit Kleef erin, om het omvangrijke bezit van dit monasterium in Rinderen te reconstrueren⁽⁵⁾. Nadat het klooster omstreeks 750 was opgeheven, bleven de bezittingen bijeen in de vorm van een 'Grundherrschaft', die aan het klooster van Echternach behoorde. De bewaardgebleven cijnslijsten uit de 12e eeuw, aanwezig in het archief van Echternach (Luxemburg), geven thans een goed, zij het niet compleet beeld van het 8e eeuwse kloosterbezit van Rinderen.

In deze akten komen ook plaatsaanduidingen in de Liemers voor. Zo wordt *Lopen* en *villa Lofenick trans Renum* (de villa Lofenick aan de andere zijde van de Rijn) genoemd. Met grote waarschijnlijkheid gaat achter deze namen Leuven/Leuffen bij Groessen schuil. Verder worden ook *Sivenar* en niet nader omschreven goederen *apud Gruten* (bij Groessen?) genoemd.

Al met al is het nagenoeg zeker, dat onder Groessen, op een afstand van hemelsbreed 15 km van Rinderen, goederen lagen die eens in bezit van Willibrordus als *custos* van Rinderen waren.

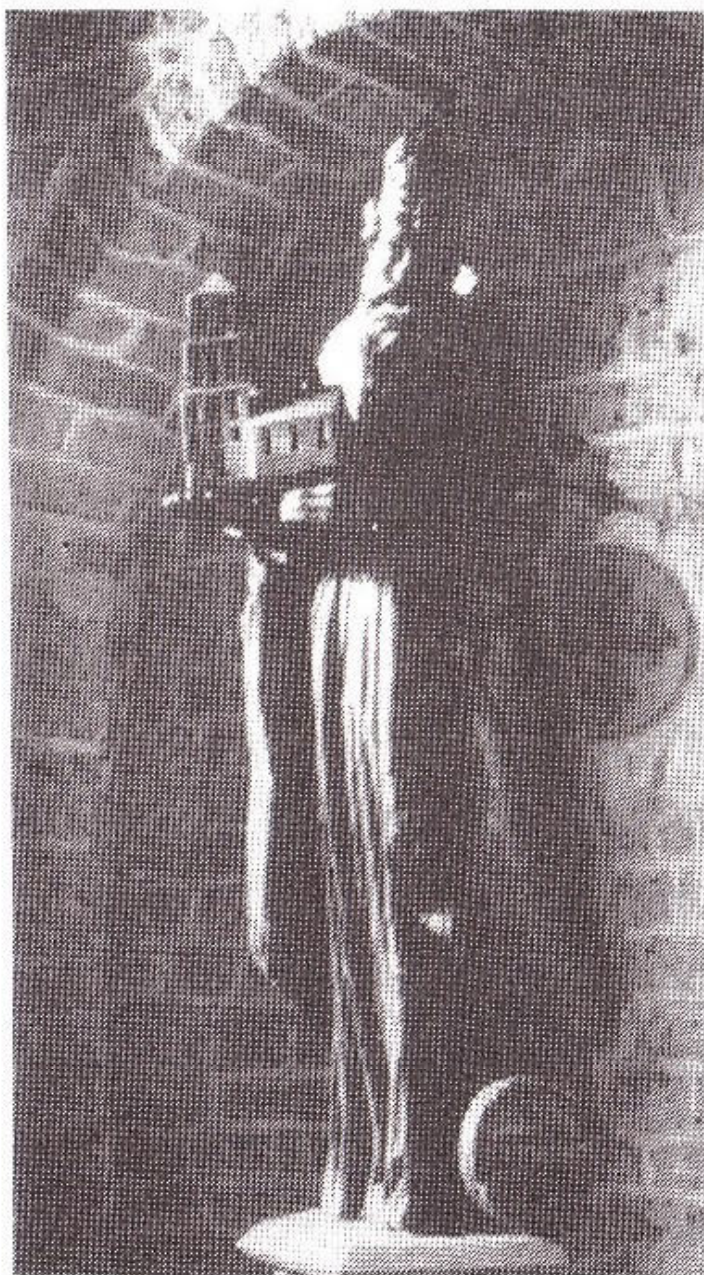
Deze gegevens werpen een nieuw licht op de veronderstelling van J. Wolters, dat Willibrordus persoonlijk een voorganger van de huidige Groessense kerk gewijd zou kunnen hebben⁽⁶⁾. Een belangrijk argument daarvoor is het St. Andreas-patrocinium. Willibrordus was immers als jongen ingetreden in de St. Andreas-abdij van Ripon, ten noorden van York in Engeland.

Maar er zijn andere argumenten die deze opvatting steunen. In de directe

omgeving treffen we kerken aan te Emmerik, Kellen, Millingen, Rinderen, en wat verder in Wezel en Hassum, die alle of wel door Willibrordus zelf gesticht zijn, of in ieder geval in zijn tijd ontstaan zijn. Dat alles maakt het zeer waarschijnlijk dat Willibrordus ook als stichter van de eerste christelijke kerken in onze gemeente beschouwd mag worden.

Het beeld van de baardige Willibrordus in Groessen

Vanaf de 8e eeuw behoorde de Liemers tot het aartsbisdom Utrecht. Eeuwenlang werd Willibrordus er bijzonder vereerd. Daarvan getuigt o.a. het ongeveer één meter grote houten Willibrordusbeeld achterin de Groessense

kerk. Op zijn linkerhand draagt hij een model van de Utrechtse dom en aan zijn rechtervoet ligt, half onder de mantel, een houten vat. Dit vat herinnert aan de maaltijden die men ieder jaar te Echternach verstrekke aan de armen uit de streek. Volgens de legende gebeurde het dat men eens veertig armen aan de maaltijd genodigd had en er maar één kruik wijn beschikbaar was. Maar de wijn werd op wonderbaarlijke wijze vermeerderd zodat iedereen ruimschoots voldoende kreeg.

Het Groessens beeld zelf is in een niet al te beste staat. In de loop van de tijd moeten beide handen met het model van de Utrechtse dom verloren zijn gegaan en vernieuwd. Verder zijn de bisschopsmijter en delen van de mantel door de houtworm aangetast. Opmerkelijk is dat een bisschopsstaf ontbreekt. Maar er zijn meer zaken die dit beeld bijzonder maken. Zo wordt Willibrordus afgebeeld

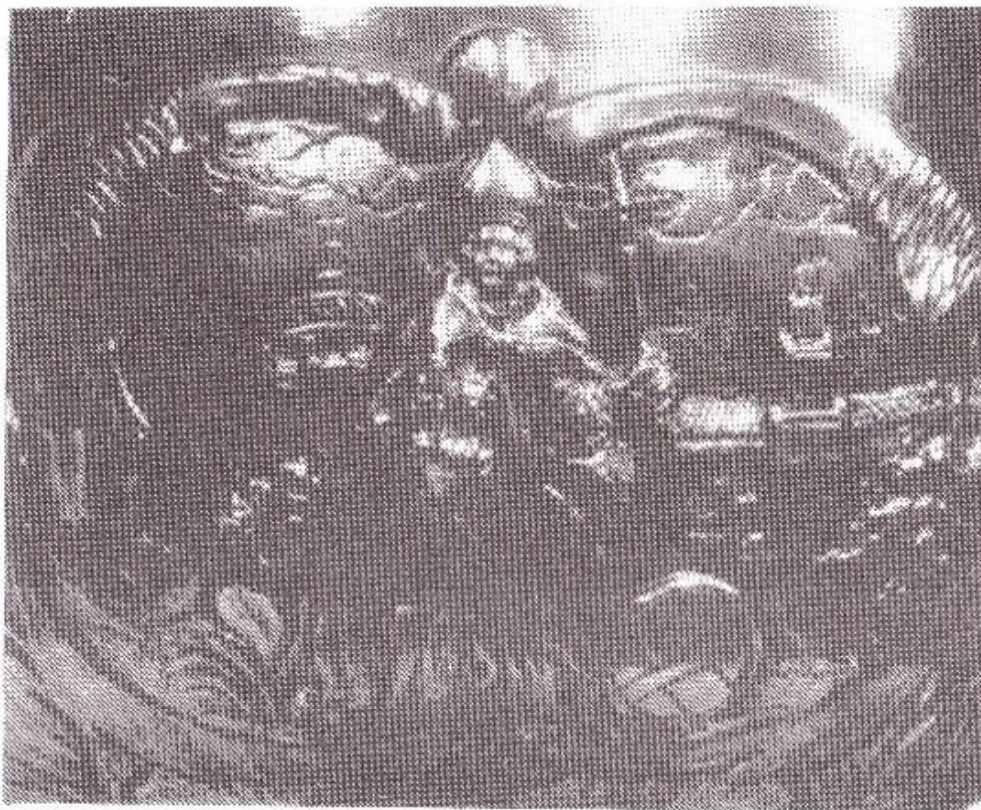
met een met franje afgezette kanunnikenmantel.

Een ander opvallend detail is de baard. Ofschoon Willibrordus op de oudste afbeeldingen uit de 11e eeuw een korte ringbaard draagt, ontbreekt die op de vele latere afbeeldingen. Pas beelden uit de 18e eeuw - o.a. te Rinderen, Hommersum en Kellen, tonen Willibrordus met een flinke baard. Aan de hand van de kleding, maar ook op grond van de weinig zwierige, wat steile barokke vormgeving waarin het classicisme doorschemert, is vast te stellen dat dit beeld omstreeks 1750 gesneden is.

Op de bekende gravure van Cornelis Bloemaert (1603-1680) naar een schilderij van diens vader Abraham Bloemaert (1564-1651) draagt Willibrordus geen baard. Ook andere details en de lichaamshouding maken duidelijk dat deze prent niet als voorbeeld heeft gediend voor het Groessens beeld. De vraag blijft echter welk voorbeeld de 18e eeuwse beeldhouwer heeft gebruikt.

Willibrordus op het Loose en Groessense kerkzilver

Minder in het oogspringend zijn de kleine Willibrordus-beeldjes op de 17e eeuwse monstransen van Loo en Groessen.

St. Willibrordus op de ciborie van Loo (foto van auteur)

Op de Loose monstrans, gemaakt in 1671 door de Amsterdamse edelsmid Joannes Bogaerts, staat de heilige afgebeeld met een bisschopsstaf in de rechter en een kerkmodel in zijn linkerhand (⁷). Het is een gegoten ca. 2 cm hoog zilveren beeldje.

Op de ongeveer dertig jaar jongere Groessense monstrans van de Kalkarse edelsmid Rabanus Raab (⁸) wordt Willibrordus afgebeeld met kerk, bisschopsstaf en wijnkruiken. Op deze monstrans neemt hij met St. Andreas een vooraanstaande positie in aan weerszijden van het ostensorium. Op de Loose monstrans staat aan de andere kant St. Bonifatius.

Willibrordus wordt samen met Bonifatius en Andreas ook afgebeeld op de Loose ciborie uit 1667. Op dit kleinood van barokke edelsmeedkunst wordt hij in het drijfwerk van de cuppa weergegeven met als attributen de kerk, een wijnavat en een kruik.

W.F.W.M. van Heugten

Literatuur:

- 1 J. Wolters: De oorkonde van 23 maart 838, in DRIEPAS 5 (1988), p.3-14.
- 2 Zie o.a. F. Gorissen: Land am Niederrhein, Kleef, 1949.
- 3 A.G. Weiler: Willibrords missie, Christendom en cultuur in de zevende en achtste eeuw (Hilversum, 1989)
- 4 F. Gorissen: Rindern, Römisches Limeskastell, angloschottisches Coenobium Willibrords, feudale Grundherrschaft und Herrlichkeit, Deichschau (Kleef, 1985)
- 5 F. Gorissen (1985) o.c. Voor een bespreking van dit boek en de gevolgen voor de vroegste geschiedenis van Groessen, zie ook: W.F.W.M. van Heugten: Leuven bij Groessen en Rindern in de Karolingische tijd, in DRIEPAS 3 (1986), p.44-45.
- 6 J. Wolters in een toespraak op 16 oktober 1983 te Groessen. De toespraak werd door de Historische Kring Duiven-Groessen-Loo uitgegeven.
- 7 W.F.W.M. van Heugten: De Loose monstrans van J. Boogaerts (1671), in DRIEPAS 12 (1995), p.1-6.
- 8 W.F.W.M. van Heugten: De Groessense monstrans van de Kalkarse edelsmid Rabanus, in DRIEPAS 3 (1986), p.25-32. Ook: W.F.W.M. van Heugten: Rabanus Raab in de Liemers, in Kalender für das Klever Land 1987, p.117-121.

UIT GROESSENS KERKREKENINGEN.

In het archief⁽¹⁾ bevinden zich rekeningen van de kerk van Groessen, waarbij ook een lijst aanwezig is van uitgegeven gelden in het jaar 1795. Het is in die periode voor de bevolking een zware tijd gezien de oorlogsprikelen veroorzaakt door de inval der Fransen. Het laat zich raden, dat de bevolking hiervan het meest te lijden heeft. Het is dan ook niet verwonderlijk dat er in die moeilijke tijden door de parochie moest worden bijgesprongen. Het betrof voornamelijk kosten van brood voor de armen en geldelijke steun voor de zieken.

In januari werd er in totaal voor 30 armen aan brood betaald een bedrag van 16 gld en 18 stuivers, terwijl de totale uitgaven voor die maand 25 gld en 18 stuivers bedroegen.

In februari vermeldde de lijst „naar het vertrek van de Kaijserlijke troepen was de armoede aen levensmiddelen groot het brood van 15 pond koste 15-17-18-a'20 stuivers.”

Eind februari, toen de Fransen ook in de Liemers aangekomen waren, liep het aantal armen dat in aanmerking kwam voor broodverstrekking snel op. Van 12 personen op 21 februari en 20 op de 28ste februari tot het aantal van 22 armen op 7 maart en een week later zelfs 24. Daarna nam het aantal geleidelijk weer af, tot 4 armen eind april.

In de zomermaanden werd er betaald bij het sterven en begraven van „Hend Voss zijn vrouw” 2 gld en 15 stv en bij het sterven van „Jan de metzelaer zijn vrouw” 2 gld en 11 stv. Dan volgen slechts twee posten tot 31 oktober.

In december, nu precies 200 jaar geleden, werden de volgende uitgaven vermeld: „tot den 28ste december

G. Smidt	-	gld	16	stuivers
vrouw van Huet	1	„	4	„
vrouw Loepe	-	„	6	„
bij het sterven en begraven van vrouw van Huet	2	„	2	„
Jan Gies	-	„	12	„
voor brood aen twee armen	1	„	2	„
vrouw Frierings	-	„	18	„

Vennemans	-	„	14	„
Hendje Derksen	1	„	4	„.

De totale uitgaven voor het jaar bedroegen 223 gulden.

Er wordt als volgt afgesloten:

„Dat deese gelder aen Groessensche armen in versceidene gelegendheden uit de arme middeln zijn betaaldt worden

word hierdoor attesteert"

J. Henrichs

Verder in deze bijlagen (no 12) nog de volgende kostenpost:

Parochiekerk van Groessen debet aan

De CruisHeeren tot Emmerik wegens geleverde Hostien van 't jaar 1795

	<i>Dld.</i>	<i>St.</i>	<i>d.</i>
<i>Groote hostien 550 ad 8 Stuiv. p 100</i>	<i>1</i>	<i>14</i>	<i>-</i>
<i>Kleine dito 2450 ad 3 Stuiv. p 100</i>	<i>2</i>	<i>13</i>	<i>4</i>
	<hr/>		
	<i>3</i>	<i>27</i>	<i>4</i>

J. Derks

G.H. van Hunen, Zevenaar.

Noot:

- 1 Archief Kon. Commissarissen belast met het toezicht op de geestelijke instellingen. Nr. V 88 bijlagen kerkrekeningen Groessen, 1795

ONDERWIJS IN DUIVEN

Onlangs bestond de Stichting voor Katholiek Basisonderwijs (SKOD) in Duiven 25 jaar. Dat betekent uiteraard niet dat er pas 25 jaar Katholiek onderwijs in Duiven bestaat.

Het is wel een goede aanleiding om eens terug te kijken op de geschiedenis van het onderwijs in Duiven.

De eerste gegevens over onderwijs in Duiven dateren uit 1811. In dat jaar gingen er in Duiven 15 tot 25 leerlingen naar school. Het was in die tijd heel gewoon, dat er in de winter meer kinderen naar school gingen dan in de zomer. Alle kinderen werden immers ingeschakeld bij het werk op het land. Het is wel duidelijk dat er vóór 1811 ook onderwijs was, maar er werd niet veel beschreven. De gegevens van 1811 zijn van een schoolopziener (inspecteur), die de Duivense school bezocht. Hij constateerde dat de pastoor zich inzette om het onderwijs te verbeteren, waarvoor hij hem alle lof toezwaaide.

In het jaar 1811 behoorde een groot deel van het huidige Nederland tot het rijk van Napoleon. Duiven behoorde echter tot het Kleefse gebied en had dus niets te maken met de schoolwetten in Nederland. Pas in 1816 ging Duiven tot Nederland behoren. Vanaf dat jaar gold de schoolwet van 1806 ook in Duiven.

Die wet had het onderwijs tot een staatsaangelegenheid gemaakt. De openbare school moest een gemengde school zijn, toegankelijk voor alle kinderen, zonder onderscheid van geloof. Toch was de openbare school niet ongodsdienstig, want in de wet stond, dat de leerlingen moesten worden opgevoed „*tot alle maatschappelijke en Christelijke deugden.*” De „Schoolorde”, een toevoeging aan de wet, bepaalde dat de schooltijd wekelijks of dagelijks met gebed moest worden geopend en gesloten. Er mocht ook een psalm of gezang worden gezongen.

Toch kwam er later, omstreeks 1825, van Protestantse en Katholieke zijde verzet tegen deze wet. De „Schoolstrijd” begon.

Een belangrijke wet is het zgn. Kinderwetje van Van Houten, waarin kinderarbeid werd verboden. In 1874 werd deze wet aangenomen. Kinderen beneden de 12 jaar mochten niet werken, echter wel in huishoudelijke of persoonlijke dienst. En daar viel helaas veel onder ...

Pas in 1918 kwam er een algemene leerplicht, en wel voor zes jaren onderwijs.

In Duiven had men al vroeg het belang van onderwijs ingezien. Ouders probeerden hun kinderen zoveel mogelijk te laten leren. Zoals hiervoor al bleek stimuleerde de geestelijkheid dat ook.

In 1840 stond er in Duiven een katholiek als hoofd aan de school, hoewel dat eigenlijk verboden was. De school was op papier een openbare school, omdat dat financiële voordelen had. In 1876 werd de heer P. Geubbels benoemd tot hoofd van de school. Hij trof bij zijn benoeming een vervallen schooltje aan met een schamele inboedel. Gelukkig voor de Duivense jeugd was de heer Geubbels een doorzetter. Er werd een nieuwe school gebouwd, langs de Rijksweg, waarvoor burgemeester Libourel op 22 juli 1882 de eerste steen legde.

Uit het hele land kwam men naar deze nieuwe school kijken, omdat deze gold als een voorbeeld van moderne scholenbouw.

Na de grondwetsherziening van 1917 kwam in 1920 een nieuwe Schoolwet tot stand, waarin het openbare en bijzondere onderwijs volledig financieel werden gelijkgesteld. Daarmee was de „Schoolstrijd" ten einde. In 1921 werd de openbare school overgedragen aan het kerkbestuur van de St. Remigiusparochie. Dus werd een muur in de gang gemetseld, een hek op de speelplaats gezet, een aparte ingang voor jongens en meisjes gemaakt. Duiven had een jongensschool en een meisjesschool. Deze situatie van twee scholen in één gebouw duurde niet zo lang. In 1925 kwamen de zusters naar Duiven. Zij kochten het inmiddels gesloopte gebouw naast het oude gemeentehuis, waar eerder een kostschool in gehuisvest was. De zusters gingen voortaan het onderwijs voor meisjes verzorgen. Zo kwam er een kleuterschool, een lagere school en later ook vervolgonderwijs, de V.G.L.O.. De school kreeg de naam Mariaschool. Het gebouw werd al snel te klein en er verrees een nieuwe, grotere school. Beide schoolgebouwen zijn nog in gebruik en staan - hoe kan het ook anders - aan de Schoolstraat.

In 1976 begon men te praten over een derde katholieke school. De Remigiusschool telde inmiddels 18 klassen en dat was niet de bedoeling. Vanuit de Remigiusschool startten in 1978 twee leerkrachten een nieuwe school, de latere Kameleon.

Intussen was er ook een Openbare school in Duiven gekomen. Niet langer was iedereen katholiek. Zo is in 1967 de Thuvineschool van start gegaan met twee klassen. De nieuwe woonwijk Droo-Zuid zorgde voor de groei van deze school. In 1977 opende een tweede Openbare school Het Tweespan zijn deuren.

Hierna maakte het onderwijs in Duiven een stormachtige groei mee. Het aantal inwoners steeg enorm en in nieuwe wijken kwamen nieuwe scholen.

Nu, anno 1996, is er een grote verscheidenheid aan scholen, zodat de schoolkeuze voor de ouders er niet gemakkelijker op is geworden.

Toch wel leuk om dan terug te denken aan die 15 tot 25 leerlingen, die in 1811 in Duiven naar school gingen ...

A. Wolfsen, Duiven.

OVERLEED HONDERD JAAR GELEDEN DE LAATSTE DUIVENSE TABAKSPLANTER?

Tot de onderwerpen waaraan best eens 'n grondige studie mocht worden gewijd, behoort naar mijn idee de tabaksverbouw in Duiven. Het raam waarin dat onderzoek geplaatst kan worden is in grote trekken al opgebouwd door enkele publikaties o.a. het proefschrift van Roessingh. We weten daardoor dat het begin van deze cultuur omstreeks 1620 in de provincie Utrecht lag en zich oostwaarts uitbreidde. Politieke factoren beïnvloedden de mate van winstgevendheid. Zo had de Amerikaanse vrijheidsoorlog in 1776 tot gevolg dat de prijs aanmerkelijk steeg.

De Liemerse velden hebben een belangrijk aandeel gehad in de tabaksproductie. Duiven en Zevenaar kenden een tabakswaag. In de 18e en 19e eeuw vinden we in de archieven menig spoor van de tabakscultuur terug. Maar na 1850 taande de verbouw: op nog slechts zo'n 6 ha zag men in de gemeente Duiven tabaksplanters aan 't werk. De opbrengst bedroeg gemiddeld 1000 kg per ha tegen een prijs van (in 1866) fl 18 à 20 per 100 kg. Het beeld van de gezellige prater die genoeglijk aan zijn pijpje trekt is dus minder exotisch van origine dan men zou vermoeden en ook de wereldbekende tabaksverwerkende industrie in de Zevenaarse Kerkstraat is ons niet van verre komen aanwaaien, maar vindt haar oorsprong in de tabaksschuur van de heer Buschhammer aldaar.

Een van de laatste tabaksplanters in de gemeente Duiven (de eigenbouw tijdens de Tweede Wereldoorlog laat ik buiten beschouwing) was Hermanus Antonius van Onna. Weliswaar was hij in Zevenaar geboren - op 15 augustus 1832 - maar hij had zich later in Duiven (dorp Groessen) gevestigd. Zijn echtgenote was Hendrina Roosendaal uit Bergh. Herman overleed, pas 63 jaar oud, op 21 november 1895 te Duiven. Zijn overlijden vormt de aanleiding tot de vraag, die als titel boven dit stukje staat. Een vraag, die bij nader inzien ontkennend moet worden beantwoord.

Want al was de verbouw van de geurige nachtschade flink teruggelopen, het nulpunt was nog niet bereikt. Afgaande op de cijfers die de gemeenteverslagen verstrekken, zien we dat in de jaren 1902-1905 nog zo'n 3 ha met tabak was beplant. Dan volgen drie jaren met 2 ha en over 1909 is niets ingevuld. Tenslotte wordt in 1910 nog over 2 ha gerept, maar de opbrengst, die in de

voorafgaande jaren op zo'n 1200 à 1300 kg per ha werd gesteld, bedroeg nog maar de helft: 650 kg. Het zal een slecht tabaksjaar zijn geweest; ook andere produkten leverden minder opbrengst dan in de omliggende jaren. Sindsdien is er in de verslagen geen sprake meer van tabak.

Nog bij een andere, in Duiven niet onbekende, naam vond ik "tabaksplanter" als beroepsaanduiding. het gaat om Bernardus Aleven, geboren te Duiven (Groessen) op 3 februari 1848, gehuwd met Hendrina Kroes. Zij verhuisden in 1890 met hun gezin naar Zevenaar; ook daar staat hij als tabaksplanter te boek. In het register over 1900-1901 wordt hij evenwel landbouwer genoemd. Hij overleed op 21 augustus 1928 in Zevenaar.

Aan de pen van Bernard van Meurs ("Rooklied", uit "Kriekende Kriekske" ontsproten de volgende regels:

De Betuw, de Betuw - daor gruit de tabak

Die brengt onze boeren veul geld ien den zak,

Wie gaat ons, al dan niet in dichtvorm, de Duivense tabaksgeschiedenis verhalen?

J.Th.M. Giesen, Zevenaar

DE ST. ANTONIUS- EN ST. ANNAVICARIE IN DE PAROCHIE DUIVEN (deel 4)

Zoals in het voorgaande is beschreven, werden de bedienaren van de talloze nieuw gestichte altaren aangesteld door de stichters en hun erfgenamen. Het was goed bedoeld, maar de gevolgen waren slecht. Het aantal en de rijkdom van de clerus vermeerde, maar niet de kwaliteit. De zielzorg ging er nauwelijks op vooruit, daar de altaarheren zich meestal beperkten tot de in de stichtingsakten voorgeschreven verplichtingen van Missen en Getijden en verder als renteniers leefden. Door de vaak zonderlinge of ontoereikende stichtingsbepalingen was het voor het kerkelijke bestuur moeilijk toezicht uit te oefenen. Maar het burgerlijke bestuur werd vaak nauw betrokken bij het naleven van de bepalingen, omdat de akten gerechterlijk waren bekrachtigd. Tegen deze achtergrond moet men het vervolg zien.

Vicaris Van de Velde verzuimde op 19 maart 1746 de jaarlijkse brooduitdeling aan de Duivense armen in de kerk te doen. Klachten van de benadeelden kwamen binnen bij het kerkbestuur en bij de gildemeesters. Kerkmeester Hendrick Schuurman en de gemeenslieden Johannes Janssen en Albert Hugen schreven een brief aan de Deken. De kwestie van de zondagse vroegsmis was goed geregeld, zo meldden zij hem, maar er was geen brood aan de armen uitgedeeld. Men had de vicaris erover aangesproken en hem duidelijk gemaakt, dat de parochie haar verworven rechten wenste te handhaven. Desnoods zou het kerkbestuur de inkomsten van de vicariegoederen blokkeren om hem te dwingen.

De Aartspriester (Deken) schreef op 21 mei 1746 aan pastoor Van der Veecken, dat hij dwingend aan de vicaris Van de Velde had opgelegd „*de uitdeling van de armebroden volgens sententie te doen*”. Van de Velde vond een ontsnappingsmogelijkheid. Hij schreef op 4 juni 1746 aan de Aartspriester, dat hij de jaarlijkse brood wel wilde uitdelen, doch dat de armen die het nodig hadden bij hem (in Zevenaar) konden komen „*opdat de broden en weggen in de kerk niet mochten beschimmelen*”. Zo verliep 1746.

In 1747 was de maat vol. De kerkmeesters en de gemeenslieden van Duiven deden op 13 mei een beroep op de Koninklijke Regering. Vicaris Van de Velde had namelijk bekend gemaakt de jaarlijkse uitdeling aan de armen in graan te doen, hij liet er geen broden van bakken. Voorts eiste hij dat de armen zich bij hem in Zevenaar moesten melden. De Koninklijke Regering kon - gezien de bepalingen van de stichtingsbrief uit 1535 - niet anders dan de vicaris bevelen het graan op zijn kosten tot brood te laten bakken.

De vicariepachter, Willem Dercksen, had al geruime tijd het koren gereed liggen, maar de vicaris deed geen moeite het op te halen. Ten einde raad had Willem Dercksen het koren toen maar bij de Duivense pastorie afgeleverd. Door de druk die op hem werd uitgeoefend, moest de vicaris toen wel meewerken en op 28 maart 1751 konden pastoor Van der Veecken, en koster Johannes Janssen berichten, dat vanaf 1748 jaarlijks op 15 maart de armen bedeed werden.

Er was in die tussentijd nog wel een probleem van andere aard geweest.

Op 10 februari 1749 spoelde de Nieuwgraafse sluis uit de dijk. Het water kwam langs en over Duiven, Zevenaar, Didam en Wehl. Door deze overstroming moest het koren per aak van de Kloosterhof, het huis van Willem Dercksen, naar de molen in Zevenaar worden gebracht. Vervolgens werd er brood van gebakken, waarna Peter Heijendaal het met zijn aak naar de Duivense kerk transporteerde.

In 1750 haalde kerkmeester Hendrick Schuurman nog twee mud tarwe en twee mud rogge op bij vicaris Van de Velde in Zevenaar en Peter van Hummel uit Duiven bakte er brood van.

In 1751 dreigde het weer mis te gaan; op 15 maart was er nog geen brood in de kerk gebracht. De Schout Derck Hogendijck nam meteen maatregelen. Hij liet pachter Willem Dercksen weten, dat hij het koren moest laten malen en bakken op kosten van de vicaris, d.w.z. de kosten konden worden verhaald op de landpacht, die Elbert van Huet voor de Aalburgse Wei moest afdragen aan de vicaris. Aldus geschiedde en op 19 maart werd vanaf de kansel medegedeeld, dat de volgende dag het brood kon worden afgehaald. Er was wel enige haast vereist, want weer dreigde een dijkdoorbraak. Voor degenen, die aan de dijk werkten - en dus de 20ste maart niet konden komen - zou het brood in de oven bij Van Hummel blijven staan.

De geringe bereidheid van vicaris Van de Velde om de jaarlijkse brooduitdeling zonder mankeren te laten verlopen, bleef een voortdurende ergernis. Pastoor Van der Veecken moest in 1753 weer Richter J.B. Hecking te Zevenaar inschakelen. De Richter zond op 9 maart de Duivense Schout Derck Hogendijck naar Willem Dercksen op de Kloosterhof om te zorgen, dat het brood op tijd gebakken kon worden. De pachter bracht het graan naar kerkmeester Peter Heijendaal, die het op 10 maart door Willem van Alst bij de molen liet bezorgen. Daarna werden door Aarnt Tack te Zevenaar de broden gebakken. De vicaris werd buiten spel gezet en dat duurde zo enige jaren voort.

Naar aanleiding van een onderzoek naar de stand van zaken verklaarden

pastoor Van der Veecken, kerkmeester Peter Heijdendaal koster Evert Peelen, organist Remigius Janssen, Johannes Janssen, Egbert van Huet en Henricus Schut dat in de jaren 1759 en 1760 de jaarlijkse brooduitdeling met medewerking van de vicaris „*devotelijk in onze kerk*” was verlopen.

In 1762 ging het kerkbestuur er mee accoord, dat een pater Franciscaan uit Elten de diensten in de kerk waarnam voor vicaris Van der Velde. Alle overige verplichtingen van de vicarie bleven voor rekening van de vicaris. Deze schreef op 12 maart 1762: het brood is op 11 maart bij bakker Van Rijswijck te Zevenaar uit de oven gekomen; het getal aan wittebrood bedraagt 41 en aan roggebrood 42 stuks. Na 1762 hoorde men voorlopig niets meer over stagnatie in de jaarlijkse brooduitdeling.

In 1774 werd een historisch overzicht opgesteld „*tot naericht van de gemeente, pastoor en kerkmeester te Duiven.*” De problemen met de vicaris en het verstrekken van het armenbrood werden hierin uitvoerig vermeld. Ook de uitvluchten van de vicaris om te kunnen volstaan met het uitdelen van koren zonder er brood van te laten bakken, „*dan weer dat de armen uit Duiven het zoude afhalen aan zijn huis te Zevenaar met spint en schepels en meer dergelijke voorlagen in strijd met de fundatie*”

Het overzicht vermeldde vervolgens, dat het brood was uitgedeeld zolang Peter Heijdendaal kerkmeester was geweest. Zijn opvolger Evert Peelen (benoemd in 1770) had ook in 1770 en 1771 nog steeds het brood volgens voorschrift uitgedeeld. In 1772 bleef de vicaris weer in gebreke, het voorwendsel was dat een dijkdoorbraak hem er niet toe in staat stelde. Onder gerechterlijke dwang beloofde hij in 1773 het dubbele aantal broden ter beschikking te stellen. Derck Verwaijen uit Zevenaar bracht pas op 26 juni 1773 de broden naar Duiven. Evenzo ging het in 1774.

Het overzicht is ondertekend door: Henr. van der Veecken, pastoor, Gert Peelen als belangenbehartiger voor de armen, koster Janssen, Wigman Roelofs, Franck Aalbers, buurmeester, en Derck Hageman als getuige van de gemeenslieden.

Nadien vernemen we niets meer over Van de Velde. Het archief van de parochie St. Andreas te Zevenaar vermeldt nog, dat vicaris Rogman vanaf 26 juni tot 11 november 1781 een tegoed had van vicaris Van de Velde betreffende de St. Antoniusvicarie te Duiven. En ook is een uitgebreide nota uit 1785 opgenomen met bedragen vanwege de boedelverdeling en de onkosten door het overlijden van Van de Velde. Zo ontving molenaar Van der Grinten kreeg een bedrag, omdat hij het brood had geleverd dat na afloop van

de begrafenis aan de armen was uitgedeeld.

Waarschijnlijk is de vicarie daarna in handen gekomen van J.A. Rogman, over hem zijn nagenoeg geen gegevens bekend.

Wel is er nog een gespecificeerde opgave van de vicarie uit het jaar 1788. De inkomsten van de vicarie bedroegen 422 guldens en 10 stuivers Hollands. Met name worden genoemd:

Berndt Wildenbeest, de Grote Aalburgen, 190 gld.;

Derck van Huet, de Kleine Aalburgen, 100 gld.;

Roelof Hoet, van de eerste pacht, 60 gld.;

Arnoldus Wolters, voor de tiend van de St. Antoniusvicarie, 2 mud rogge en 2 mud tarwe, 62 gld. en bovendien jaarlijks twee kippen;

De kerkmeester van Duiven betaalde jaarlijks voor een schikking 10 daalders en 10 stuivers.

De vervolgberichtgeving laat ons in de steek. De gevolgen van de Franse Revolutie bleken ook behoorlijk in de Liemers merkbaar. Door de strenge winter van 1794 op 1795 werd het leven voor de gewone mensen onaangenaam duur; voor een mud rogge betaalde men 20 gulden en voor tarwe 24 gulden. Bovendien vorderde het leger van alles en nog wat (1), zodat er geen koren voor de jaarlijkse brooduitdeling beschikbaar was. In die strenge oorlogswinter en de eerste jaren daarna heerste er bittere armoede en misère onder de Duivense armen.

(wordt vervolgd)

Th. Goossen, Zevenaar.

De vorige afleveringen verschenen in jaargang 11 (1994), nr. 1, jaargang 12 (1995), nr. 1 en 2.

Noot:

1 Zie het artikel ZWARE TIJDEN IN 1794-1795, jaargang 12 (1995), nr. 1 en 2.

VERENIGINGSNIEUWS

Kalender 1996

Traditiegetrouw geeft de Historische Kring elk jaar een kalender uit met afbeeldingen van bijzondere panden of plekjes in onze gemeente, getekend door een Liemerse kunstenaar. Voor de kalender 1996 maakte Erwin Hogeboom uit Zevenaar vier sfeervolle tekeningen van typische dorpsgezichten, die wellicht over enkele jaren niet meer te herkennen zijn. Het zijn de Ploenstraat met boerderij De Ploen, het dorp Groessen met de markante kerktoren, gezien vanaf de spoorbaan, de Jochemstraat met de Loohorst in het Duivense Broek en enkele oude boerderijtjes aan de Husselarijstraat in Loo.

Leden van de Historische Kring hebben de kalender 1996 inmiddels ontvangen. De ervaring heeft geleerd dat velen nog een extra exemplaar willen hebben om cadeau te doen aan familie of vrienden die inmiddels buiten Duiven wonen. Zo'n attentie wordt altijd zeer op prijs gesteld. En voor niet-leden is deze „lokale" kalender met zijn fraaie tekeningen zeker de moeite waard.

De kalender is te koop bij Boekhandel Verdouw (winkelcentrum De Elshof), bij A. Peters, Husselarijstraat 25 in Loo en bij Dorpswinkel Willemsen in Groessen. De prijs is slechts fl. 6,- en dat is niet duur voor een heel jaar plezier!

De originele tekeningen, ook van de voorgaande jaren, zijn te bezichtigen in de gangen van Huize Thuvine.

Oproep van het bestuur

De laatste jaren is het aantal leden en abonnees sterk gegroeid. Dat is op zich een verheugend feit, maar het brengt ook enkele praktische problemen met zich mee.

Zo is er de verspreiding van ons verenigingsblad. Tot nu toe namen enkele actieve leden de bezorging van de DRIEPAS binnen de gemeente Duiven op zich, maar zij zien hun 'wijk' steeds groter worden. Dat slaat niet alleen op het aantal te bezorgen exemplaren maar ook op de situatie dat de bezorgadressen soms ver uit elkaar liggen. Zo moet in een gedeelte van (het dorp) Duiven door één persoon bijna 80 exemplaren DRIEPAS worden rondgebracht en dat is wel een erg grote belasting. Daarom zoekt het bestuur vrijwilligers, die bereid zijn drie maal per jaar de DRIEPAS (bij leden en

abonnees) en één maal de kalender (bij leden) te bezorgen bij een aantal adressen bij hen in de buurt. Hoe meer mensen zich beschikbaar stellen, des te kleiner is voor ieder het aantal bezorgadressen. Vandaar deze dringende oproep om mee te helpen. Reacties graag bij het secretariaat: postbus 212, 6920 AE DUIVEN of een telefoontje naar de voorzitter: 262436.

Portokosten

We verzenden meer en soms zwaardere poststukken. Daardoor zijn de kosten gestegen en zijn wij helaas genoodzaakt met ingang van 1 januari 1996 voor leden en abonnees buiten de gemeente Duiven de bijdrage in verzend- en portokosten te verhogen van f 5,- naar f 7,50. Voor leden en abonnees in de stad Zevenaar kunnen we een uitzondering maken, hun bijdragen gaan zelfs omlaag! Want een van onze Zevenaarse leden is bereid om de DRIEPAS en de kalender bij leden en abonnees te bezorgen. Zevenaarse leden en abonnees betalen voor 1996 dus evenveel als leden en abonnees binnen de gemeente Duiven. We hopen dit vol te houden.

Verdwenen verleden

Het Liemers Museum is vorig jaar gestart met een serie tentoonstellingen onder de titel „Verdwenen verleden“, waarbij met foto's, boeken en voorwerpen een beeld wordt gegeven hoe het vroeger was in de verschillende Liemerse gemeenten. Van 26 november 1995 t/m 24 maart 1996 is het Verdwenen Verleden van Duiven, Groessen en Loo aan de beurt. Deze tentoonstelling is tot stand gekomen in samenwerking met de Historische kring Duiven-Groessen-Loo.

Met foto's van verdwenen huizen en boerderijen, winkelpanden, cafés en molens wordt de sfeer van vroeger teruggeroepen. Ook het oude station van Duiven en de halte bij Groessen zijn te zien. Daarnaast worden voorwerpen getoond uit de vroegere bierbrouwerij van Otten en de wijnfabriek van Bertus Willemsen. Diverse archeologische vondsten liggen uitgesteld, waarvan enkele duiden op zeer vroege bewoning bij boerderij De Nieuwe Weem bij Groessen. Kortom een bijzonder interessante tentoonstelling, die u beslist niet mag missen.

De openingstijden van het Liemers Museum zijn:

zondag, woensdag en vrijdag : 14.00 - 17.00 uur

dinsdag en donderdag : 10.00 - 12.00 uur.

Op de Eerste Kerstdag en Nieuwjaarsdag is het museum gesloten, op de

Tweede Kerstdag geopend van : 14.00 - 17.00 uur.

Het Liemers Museum is gevestigd in Huize Mathena, Stationsplein 4 te Zevenaar.

140 Jaar spoor langs Zevenaar

In aansluiting op de mededeling van de uitgave van een boek (slechts 1000 exemplaren!) over de spoorlijn langs Zevenaar in de vorige editie van Driepas nog het volgende. Het boek is eigenlijk een nevengevolg van een initiatief uit 1987. In dat jaar werd in samenwerking tussen het Liemers Museum en de Zevenaarse spoorweghobby-vereniging De Draaischijf de Stichting Spoor Zevenaar opgericht. De stichting begon met het verzamelen van de benodigde gelden en vrijwilligers van De Draaischijf en het Liemers Museum gingen aan de slag om een maquette van het stationscomplex Zevenaar anno 1940 te bouwen. Zeven jaren later is het dan zover dat de maquette getoond kan worden.

De maquette is 18 meter lang, met 120 m rails en 22 wissels, en daarop de nagebouwde grootste draaischijf van Nederland en vele stations- en aangrenzende particuliere gebouwen. Alles op HO-schaal 1 : 87. Het geheel wordt gecompliceerd met een historische tentoonstelling over de ontwikkelingen van het spoorwezen rond Zevenaar.

Vanaf 7 januari t/m 31 maart 1996 is de expositie te zien in de Burgerstraat, Gemeentehuis Zevenaar. Bezichtigingen van de baan is mogelijk tijdens de openingsuren van het gemeentehuis, maar ook op zaterdagmiddagen tussen 14.00 en 17.00 uur. Tijdens de zaterdagse openingsuren zal het treinmaterieel rijden. Daarom geldt dan een toegangsprijs van fl. 5,- , voor kinderen onder toezicht fl. 1,-.

EEN EIGEN ONDERKOMEN

Misschien hebt u het al gelezen. De Historische Kring heeft e i n d e l i j k uitzicht op een „eigen“ en permanent onderkomen. „Eigen“ staat tussen aanhalingstekens, want het betreft de huur van een overigens royale ruimte in het Cultureel Centrum 't Eiland. De besturen van B.O.D.Z. (Buurt-Opbouw Duiven-Zuid, de exploitant van dit Cultureel Centrum) en de Historische Kring zijn op initiatief van eerstgenoemde enkele maanden geleden bijeen gekomen. Na enkele besprekingen heeft men elkaar gevonden in een overeenkomst, die de Kring voldoende armslag en continuïteit garandeert. Dankzij de Senior Club beschikten wij - aanvankelijk tijdelijk - over een

uiterst riante vergadergelegenheid. Onze hoop op een bestendige situatie werd gaandeweg het jaar echter minder. Het werd duidelijk dat het aan het bestuur van de Senior Club niet toegestaan zou worden om ons permanent een ruimte beschikbaar te stellen, waarin ook plaats voor onze collectie boeken en andere voorwerpen zou zijn. Zo bleef dat op twee plaatsen elders opgeslagen.

Maar nu komt er een einde aan een jaar behelpen, een jaar van vruchteloos zoeken naar en onderhandelen over lange-termijn oplossingen en vechten tegen het gevoel aan het lijntje te worden gehouden.

Voortaan kunnen bestuursvergaderingen, bijeenkomsten van en met werkgroepen en andere kleine aantallen personen gemakkelijk plaatsvinden in de ons toebedeelde zaal 5, en „we hebben alle spullen om ons heen.” Met het bestuur van B.O.D.Z. is overeengekomen, dat wij indien nodig, zoals bij lezingen, kunnen uitwijken naar een van hun grotere zalen. Al met al een positieve ontwikkeling, die een uitdaging voor de toekomst inhoudt. Die toekomst gaat in op 1 januari 1996.

Voor de geboden gastvrijheid en medewerking in het afgelopen jaar betuigen wij onze dank aan het bestuur van de Senior Club, terwijl met betrekking tot de opslag van ons meubilair, dozen en kasten met inhoud, enz. onze dank uitgaat naar de heer en mevrouw Otten en naar de Remigiusschool.

Duiven, een groeikern in beeld

Op 1 januari 1994 werd de groeikerntaak van de gemeente Duiven officieel afgesloten. Dit was voor gemeentesecretaris Henk Blom de aanleiding om het initiatief te nemen voor een boek waarin op deze enerverende periode wordt teruggeblikt. In juli j.l. verscheen het boek met als titel *Duiven, een groeikern in beeld*. Het is een fleurig boek geworden, met veel foto's en interessante luchtfoto's waarmee de groei van Duiven aanschouwelijk wordt gemaakt.

Inhoudelijk is er nogal wat op- en aan te merken. Niet alleen over wat er staat, maar vooral over wat er niet staat. Nu was dit te verwachten, een zichzelf respecterend reclamebureau - en dus ook Cator, die voor de teksten en realisatie zorg heeft gedragen - is zeer spaarzaam met kritische opmerkingen, die een opdrachtgever niet welgevallig zijn.

Door het weglaten van bepaalde, voor het gemeentebestuur zeker onplezierige aspecten als de oppositie tegen het Hartplan, wordt de waarheid geweld aangedaan. Nu is het Hartplan maar een klein deel van het geheel - en was het wel formeel een onderdeel van de groeikerntaak? - maar de ongeveer 200 woorden, waarmee dit ambitieuze plan op blz. 83 wordt „behandeld”, zijn niet toereikend voor een realistisch overzicht. Over de reacties uit de dorpsge-

meenschap, van aanwonenden tot de Historische Kring, kortom over de commotie, die tussen 1986 en 1992 de dorpspolitiek heeft beheerst, geen woord. Aan de verschillende hoorzittingen, die soms achteraf die juridische status niet bleken te hebben, noch aan de stroom van bezwaarschriften wordt aandacht besteed. Wie wel aan het woord komen zijn de rechtstreeks betrokkenen vanuit de Gemeente. Het zijn vraaggesprekken met de allure van succesverhalen. Zij geven weliswaar een redelijke indruk van de organisatorische en planningsperikelen, maar er ontstaat toch een beeld van preken voor eigen parochie.

Wat ontbreekt zijn interviews met betrokkenen uit de bevolking: gemeenteraadsleden die bij cruciale beslissingen betrokken waren, boeren die hun bedrijven moesten verlaten, buitenstaanders als de groep Nijmeegse studenten die in een lijvig rapport het Hartplan hebben doorgelicht, journalisten die de ontwikkelingen gedurende een aantal jaren hebben gevolgd, maar ook degenen, die via bezwaarschriften hun mening hebben gegeven.

Al met al is het een boek van gemiste kansen, zonder meerwaarde, een verzameling pluimen op de hoed van het Gemeentebestuur. Het is dan ook uit dat oogpunt onjuist te achten, dat het overigens lovenswaardig initiatief door een reclamebureau is uitgewerkt en niet door een historicus, waarvan in 1994 nog sprake was (waarom, eigenlijk, heeft hij zijn opdracht niet voltooid?). Nu zal de geschiedenis alsnog geschreven moeten worden; het historisch overzicht op de bladzijden 94 t/m 96 van de hand van Henny Effting, hoofd bureau Grondzaken, kan daarbij nuttig zijn.

En Dan Nog Dit

De Historische Kring heeft een moeilijk jaar achter de rug. Perikelen rond de huisvesting hebben veel tijd en energie gevraagd, waardoor andere plannen en activiteiten wat minder aandacht konden krijgen.

Met ingang van het nieuwe jaar is de Kring weer onder dak! We hebben dan de beschikking over een lokatie waar het bestuur en de werkgroepen kunnen vergaderen en ongestoord kunnen werken. En waar ook ruimte is voor archief en bibliotheek, zodat de leden weer toegang hebben tot de -bescheiden -boekenschat van de vereniging.

Kortom, er is reden het nieuwe jaar optimistisch tegemoet te zien. Het bestuur hoopt dat dat ook voor ieder van u persoonlijk geldt en wenst alle lezers Prettige Feestdagen en een in alle opzichten goed en gezond 1996.

JAARROOSTER

maand/jaar	bestuur & werkgroepen	inloopavond & lezing	jaarvergadering	excursie
jan. 96		15 lezing		
feb. 96	29			
mrt. 96		18 inloop	14	
apr. 96		15 lezing		
mei 96		20 inloop		
jun. 96				1
sep. 96	19	16 inloop		
okt. 96		21 lezing		
nov. 96		18 inloop		
dec. 96				

INHOUDSOPGAVE

Redactie: Bart Stokman, huisslachter	49
W.F.W.M. van Heugten Willibrordus en Groessen	56
G. van Hunen: Uit de Groessense kerkrekeningen	61
A. Wolfsen: Onderwijs in Duiven	63
J.Th.M.Giesen: Overleed honderd jaar geleden de laatste Duivense tabaksplanter?	66
Th. Goossen: De St. Antonius- en St. Annavicarie in de parochie Duiven (deel 4)	68
Verenigingsnieuws en boekbepreking	72